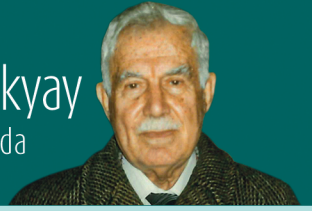

Selçuklu başkenti İznik
Süleyman Şah'ın fethettiği
medeniyetler şehri

Orhan Şaik Gökyay
Bursa rehberi hakkında
bir deneme

Bursa Günlüğü

Bursa Büyükşehir Belediyesi'nin Kültür Hizmetidir / Sayı: 8 / Aralık 2019

Bursa ve çevresinin fethi

- ▶ Ahi vakıfları ve Bursa ahileri
- ▶ Âkif'in kanayan yarası Bursa
- ▶ Şehzâde Mustafa

TARİH ŞEHRİDİR BURSA

Bursa; binlerce yıllık tarihi boyunca farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmıştır. UNESCO Dünya Miras Listesi'nde de yer alan Bursa'da, tarihi mirasın ilham veren dokusu ile doğal ve kültürel zenginlikler bütün özgünlüğüyle hissedilmektedir.

**ALINUR
AKTAŞ**

BURSA BÜYÜKŞEHİR
BELEDİYE BAŞKANI

merhaba

merhaba...

Bursa Günlüğü'nün 8. sayısıyla merhaba demenin gururunu yaşıyoruz. Bu sayımızda da ilgi çekici ve bilinmeyen noktaları aydınlatıcı yazılarla Bursa tarihine ve kültürüne katkı sağlamaya devam ediyoruz.

Vatan Şairi Orhan Şaik Gökay'ın 25. vefat yıl dönümüne denk gelen bu sayımızda, daha önceden yayınlanmamış bir defteri sizlerle buluşturuyoruz. Bursa üzerine bibliyografya niteliğindeki küçük defter, Gökay'ın Bursa'ya verdiği önemi gösteriyor.

Bursa ve çevresinin fethinin kaç yılında gerçekleştiği sorusu üzerine odaklanan Hakan Yılmaz'ın titiz çalışması, tarihe merak duyanların ilgisini çekecektir. Maddî deliller ve belgeler içeren yazı, bir solukta okunacak niteliğe sahip.

Prof. Dr. Mustafa Kara'dan Prof. Dr. Haşim Şahin'e, Prof. Dr. Nesrin Karaca'dan Prof. Dr. Mustafa Şahin'e, Dr. Necmettin Turinay'dan Nevzat Çalıkluşu'na, Hasan Erdem'den Mevlüt Çam'a kadar birbirinden değerli birçok isim bu sayımızda yer aldı.

Bursa'da ahşap kuş kafesi yapımı işini sürdüren ustanın hayatı, arşiv belgeleri ışığında Bursa vakıflarının ve ahilerinin durumu, medeniyetler beşiği İznik'in köklü tarihi, Bursa'nın sakinlerinden Şehzâde Mustafa'nın hazin sonu, Mehmet Âkif'in Bursa hassasiyeti dergimizde yer alan kıymetli yazılardan sadece birkaçı.

Emeği geçen arkadaşlarımıza ve eser veren yazarlarımıza teşekkür eder; önümüzdeki sayıda görüşmek ümidiyle iyi okumalar dilerim...

Alinur AKTAŞ

Bursa Büyükşehir Belediye Başkanı

Bursa Günlüğü

Aralık 2019-Ocak-Şubat 2020 SAYI: 8

Ücretsizdir

Yerel Süreli Yayın

Üç ayda bir yayınlanır

İMTİYAZ SAHİBİ

Bursa Büyükşehir Belediyesi Adına

Alınur Aktaş

YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ (SORUMLU)

Ahmet Bayhan

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Ahmet Akhan

YAYIN DANIŞMANI

Mehmet Eşen

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Sefer Göltekin

EDİTÖRLER

İbrahim Büyükfuran

M. Sedat Sert

KATKIDA BULUNANLAR

Tuğba Özmelek, Ekrem Şahin,

Ömer Kır, Selçuk Salih Başhan,

Nesrin Alemdar, Halil Anbarıtepe

FOTOĞRAFLAR

Nilay Şahinkanat İlcebay, Yasin Yıldırım,

Adem Akçora, Ömer Erhan Bakan,

M. Sedat Sert, Hakan Yılmaz,

Mevlüt Çam, Necmettin Turinay,

Prof. Dr. Haşim Şahin, Doç. Dr. Hülya Taş,

Prof. Dr. Mustafa Kara, Hasan Erdem,

Prof. Dr. Mustafa Şahin, Nevzat Çalıkluşu,

BBB Fotoğraf Arşivi

KAPAK GÖRSELİ

Osman Gazi ve Orhan Gazi Bursa'ya

bakarken. (Çizim: Cüneyt Şenyavaş)

GRAFİK TASARIM

Bursa Kültür A.Ş.

İLETİŞİM

Bursa Büyükşehir Belediyesi

Zafer Mah. Ankara Yolu Caddesi. No: 1

P.K.16270 Osmangazi/BURSA

Tel : 444 16 00

iletisim@bursagunlugu.com

www.bursagunlugu.com

www.bursa.bel.tr

BASKI

renvizyon
İSTANBUL A.Ş.

Anadolu Mh., Karlıdağ Cd., No: 32

Yıldırım / BURSA

Tel: 0 (224) 251 04 14

www.renvizyon.com.tr

Bu dergide yer alan yazı ve görsellerin tüm hakları saklıdır. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. Yazıların hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir.

İçindekiler

4 ➤ Bursa rehberi hakkında bir deneme
Orhan Şaik Gökyay

8 ➤ El-muhacim daima: Orhan Şaik Gökyay
M. Sedat Sert

14 ➤ Bursa ve çevresi ne zaman fethedildi?
Hakan Yılmaz

34 ➤ Ahi vakıfları ve Bursa ahileri
Mevlüt Çam

40 ➤ Mehmet Âkif'in kanayan yarası Bursa
Dr. Necmettin Turinay

46 ➤ Şehzâde Mustafa
Prof. Dr. Haşim Şahin

54 > Cemal Kalfa'nın 'Sır'ın Sefer Göltekin

Bakırcılar Çarşısı'nın orta yerindeki dükkânın kapısını her sabah besmele ile açmak ve indirildiğinde sergen vazifesi gören tahta kanadın üzerine türlü renk ve ebattaki aynaları, tek tek itina ile sildikten sonra dizmek, Cemal Kalfa'nın göreviydi. On beşinde, dükkânın miftahını ustası Aynacı Mahir'in elinden aldığı günden itibaren tam on beş yıl boyunca üstüne güneşi doğurmadan açtı kapıyı...

58 > Kuş kafesi yapımı Prof. Dr. Hülya Taş

72 > Selçuklu başkenti İznik Hasan Erdem

78 > İznik/Nikea'nın kayıp Artemis Tapınağı Prof. Dr. Mustafa Şahin

84 > Mary Adelaide Walker Nesrin Karaca

64 > Sâdık Vicedânî Prof. Dr. Mustafa Kara

92 > Sanat Kitabevi ve diğerleri Nevzat Çalikuşu

96 > Dünden kalanlar Etkinlik haberleri

68 > Niyâzî-i Mısırî Mustafa Özçelik

İznik/Nikaia'nın kayıp Artemis Tapınağı

Nikaia kentinin kayıp olan Artemis Tapınağı'nın yeri, bir önceki dönemin muhtarı Hasan Ayar'ın yer göstermesi sayesinde, büyük bir ihtimalle keşfedilmiştir, diyebiliriz. Ancak kesin konuşabilmek için bu alanda yapılacak bilimsel arkeolojik kazıların neticesini beklemek gerekmektedir.

İlçe merkezine 12 km uzaklıkta yer alan Göllüce, 8 km uzunluğu ile İznik Gölü'nde en uzun kıyıya sahip olan mahalledir. Balarım olarak isimlendirilen eski mahalle, kıyıya 3 km mesafede, Katırlı Dağı'nın kuzeye bakan yamacında yer almaktadır. Mahallenin ilk olarak Horasan menşeli Türkmenler tarafından Derbent ve İznik yolunu kontrol etmek amacıyla kurulduğu ileri sürülmektedir. Eski mahallenin doğu çıkışında bulunan Sarı Kaya mevkiinden geçtiği düşünülen olası Roma yolu bu ihtimali güçlendirmektedir. Yolun yapımı ile

ilgili olduğu ve 1970'li yıllarda yol yapım çalışmaları sırasında yok edildiği söylenen "Yol Yapım Yazıtında", Roma İmparatoru Nero'nun isminin geçtiği rivayet edilmektedir. Antik yol, günümüzde olduğu gibi, Orhangazi ve Gemlik'i Derbent üzerinden Yenişehir'e bağlamaktadır.

Kültür ve Turizm Bakanlığı'nın 30.01.2018 tarih ve 86283 sayılı izni ile 2018 yılında ziyaret ettiğimiz Göllüce/Balarım Mahallesi'nde karşılaştığımız en ilginç ve önemli keşiflerden birisi, mahalle merkezine yaklaşık 2 km mesafede, kıyıda yer alan kalıntılar

olmuştur. Kalıntılar, İznik-Gemlik kara yolu kenarında, yaklaşık olarak Göllüce-Aydınlar sınırında, kayıtlarda *Büyükburun* ancak halk arasında *Yılgin* olarak bilinen yerdedir (GPS: 40.385334, 29.636402). Ziyaret ettiğimiz zaman, taş eserlerin büyük bir bölümü su içerisinde (Resim 1) olsa da 2019 yılında tekrar uğradığımızda suların çekilmesi nedeniyle tamamı su dışında görüntülenmiştir (Resim 2).

Göl kıyısında, bir bölümü su içinde, bir bölümü de yüzeyde dağınık bir şekilde tespit ettiğimiz kalıntı, çok sayıda mermer bloktan oluşmaktadır (Resim 3). Taş eserler arasında; yaklaşık tam korunmuş sütun gövdesi, profilli üst yapı elemanı, üzerinde dübel veya kenet delikleri korunmuş köşeli mermer bloklar özellikle dikkat çekmektedir (Resim 4). Kıyı şeridinde doğu-batı istikametinde uzanan, çalılıkların altında kaldığı için tam görünür hâle getiremediğimiz mermer bloklar ise, buluntu grubunu daha da önemli hâle getirmektedir (GPS: 40.385365, 29.636219). Konumları ve birbirleri ile ilişkileri nedeniyle aslı yerinde (in situ) korundukları anlaşılan beyaz damarlı gri mermerden iki blok, burada platform benzeri bir kalıntı ile karşı karşıya olduğumuz anlamına gelmektedir (Resim 5). Platformun toplam uzunluğu 381 cm, genişliği 100 cm, yaklaşık yüksekliği ise 12 cm olarak ölçülmüştür. Kalıntının hemen göl kıyısında bulunması, bunun göle inen bir merdiven veya kapı olabileceğini düşündürmekte, dolayısı ile keşfi daha da ilginç hâle getirmektedir.

Resim 1: Sular çekilmeden önce

Resim 2: Sular çekildikten sonra

Resim 3: Kıyıya yayılan mermer bloklar

Resim 4: Mermer profilli üst yapı elemanı

Resim 5: Mermer platform

Bu durumda akla gelen soru; kalınlıkların güneye doğru ne kadar ilerlediğidir? Bunu anlamak için kıyı ile karayı birbirinden ayıran çalılıkların arkasına geçtik (Resim 6). Gemlik-İznik kara yolu ile çalılığın arasındaki patika yol üzerinde gezinirken yapının güneye doğru ilerlediğini gösterir diğer bir işaret ile karşılaştık; köşeleri düz kesilmiş mermer bir blok (Resim 7). Mermer bloğun ön yüzünde yer alan profiller, bunun yine muhtemel yapıya ait mimari parçalardan birisi olduğunu açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ne şekilde açığa çıktığı belli olmayan mimari eleman, fark edilmesin diye üzeri ağaç dalları ile örtülü şekilde yolun kenarında duruyordu

(Resim 8). Ancak, taşın üzerindeki kamuflaj, mermer bloğun bilinçli bir şekilde çıkartılmış olabileceği ihtimalini güçlendirmektedir.

Bu buluntu üzerine araştırmalarımızı yolun karşısına kaydırmaya karar verdik (Resim 9). Yolun güneyinde, yol seviyesine göre daha yüksek bir kotta teraslar şeklinde boydan boya uzanan zeytinlik yer almaktadır (GPS: 40.385075, 29.636463). Zeytinliğin içerisinde yaptığımız yüzey taramalarında herhangi bir mimari elemana rastlayamadık. Ancak, yüzeyde gördüğümüz bol miktarda kaba kiremit ve kap-kacak parçaları bizi hiç şaşırtmadı (Resim 10). Alanda gözlemledi-

Resim 6: Kıyı ile yol arasında kalan patika yol

Resim 7: Patak yoldan çıkartılan mermer blok

Resim 8: Mermer bloğun ağaç dalları ile kamuflaj edilmesi

Resim 9: Yapı kalıntısının devam ettiği zeytinlik

Resim 10: Zeytinlik yüzeyinde bol miktarda bulunan kaba kiremit kırıklarından örnekler

ğimiz bir diğer ilginç durum, özellikle, arazinin güneydoğu bölümünde bulunan su kaynağı oldu. Kaynakta yaptığımız incelemelerde, suyun yukarı tepelerden pişmiş toprak künklerle indirildiğini tespit ettik.

Elde edilen verileri toplarsak, hem mermer mimari bloklar hem yüzeyde tespit ettiğimiz çanak çömlek ve kermit parçaları hem de pişmiş toprak künklerle getirilen su, bu alanda Antik Dönem'e geri giden bir yerleşimin veya yapı kalıntısının bulunduğu işaret etmektedir. Bu durumda açıklanması gereken soru, bu kadar geniş bir alana yayılan kalıntıların ne tür bir yapıya ait olabileceğidir?

Bu sorunun cevabını araştırırken Nikaia'nın Hıristiyanlaştırılmasında çok önemli rol oynadığına inanılan Aziz Andrew'in seyahat notları ile karşılaştık. Hıristiyanların en büyük mücadelesi putperestler ile olmuş ve yeni dinin ilk yayılma dönemlerinde putperestleri Hıristiyan yapmak en büyük sevaplar arasında kabul edilmiştir. Bu uğurda mücadele eden, hatta canından olan ilk Hıristiyanlar da din şehidi veya aziz olarak saygı görmüştür.

Simon Peter'in kardeşi olan Aziz Andrew, hem şehit hem de aziz olarak kabul edilen en önemli Hıristiyan büyüklerden birisidir. Hatta aziz listelerinin tümünde adı ilk dörtte geçmektedir. İstanbul'un (Konstantinopolis), Yunanistan'da Scythia ve Epirus'un putperestlerden arındırılarak Hıristiyanlaştırılmasında büyük rolü olduğuna inanılmaktadır. Batı'da İtalya, Fransa ve İngiltere'de saygı gören en önemli azizlerdendir. Hatta İskoçya'yı Hıristiyanlaştıran aziz olarak saygı görmektedir. Rusya'nın ise gerçek anlamda patronudur. Şehit edildikten sonra İstanbul'a defnedildiğine inanılan Aziz'in rölikleri (kemikleri ve kutsal eşyaları), Haçlıların 1204 yılında İstanbul'u işgal etmesi üzerine Amalfi'ye götürülerek tekrar defnedilmiştir.

Bu kısa tanıtımdan sonra tekrar Aziz Andrew'un seyahat notlarına geri dönüp, satır aralarında konumuz açısından önemli olabilecek bazı ipuçlarını ayıklayabiliriz. Karanlık çağlardan nakledilen anonim bir hikâyede Aziz Andrew'in İznik ve çevresini nasıl Hıristiyanlaştırdığı ayrıntılı bir şekil-

de anlatılmaktadır. Hikâyeye göre, Aziz John ve Aziz Andrew, Hıristiyanlığı yaymak üzere, birlikte Ephesos'a (Efes) gitmişlerdir. Orada Tanrı, Andrew'e gözükmüş ve Bithynia'ya gitmesini istemiştir. Bunun üzerine Aziz Andrew, Aziz John'dan ayrılarak birkaç müridi ile birlikte Phrygia ve Mysia üzerinden Olympos Dağı'nı (Uludağ) aşarak, o zamanlar henüz küçük bir köy görünümünde olan ancak kalabalık bir nüfusu barındıran Nikaia'ya varmıştır. O dönemde İznik Gölü bile küçüktür. Nikaia'ya vardığında ilk tespitlerinden birisi, kentte bulunan Yahudi cemaatinin büyük bir sinagoga sahip olduğu ve diğeri çoğu hasta ruha sahip veya şeytan tarafından ele geçirilen paganların (birden fazla tanrıya inananlar) Apollon'un kehanetlerine inanarak yaşamlarına devam etmeye çalıştıkları olmuştur. Aziz Andrew paganları kısa bir zamanda ikna etmeyi başarsa da Yahudiler uzun süre direnmişlerdir. Ancak sonunda Aziz Andrew onlara karşı da galip gelmiş ve sinagogu Theotokos'a adanan bir kiliseye dönüştürmeyi başarmıştır.

Konumuz açısından hikâyenin bundan sonraki bölümü ilginçtir. Zira anlatımlardan anlaşıldığı kadarıyla Nikaia'ya yaklaşık 67,5 stadia yani yaklaşık 13,5 km mesafede "Lochous" adında çıplak bir kayalık bulunmaktadır. Burada bir ejderha yaşamakta ve ona, ikisi şeytan tarafından tamamen ele geçirilmiş sekiz haydut eşlik etmektedir. Ejderha ve dinsiz haydutlar, bu kayalığı özellikle tehlikeli hâle sokmaktadır. Bunun üzerine Aziz Andrew, iki müridi ve haç tepeli asasının yardımıyla, kısa bir mücadele sonucunda ejderhayı evcilleştirmiş, dinsiz haydutları da vafit etmeyi başarmıştır. Bununla yetinmeyen Aziz Andrew, müritleri ile birlikte Kios'a (Gemlik) doğru yoluna devam etmiştir. Bir müddet sonra yine yol kenarında duran ve "Katzapos" olarak adlandırılan büyük bir kaya bloğunun bulunduğu alana varmıştır. Burada "Artemis Tapınağı" bulunmaktadır. Aziz Andrew'e göre, bu tapınak, en az Lochous kayalığında bulunan ejder ve dinsiz haydutlar kadar tehlikeli ve zararlıdır. Paganların tapınakta yaptıkları ayinler esnasında Nikaia-Kios kara yolu günlerce trafiğe kapalı kalmaktadır. Bundan dolayı Aziz Andrew, zaman kaybetmeden, hemen

buradaki Artemis Tapınağı'nı yıkarak bir kilise kurmuş ve bölgeyi paganlardan tamamen arındırmıştır.

Aziz Andrew görevini tamamlayıp tüm Nikaia'yı Hıristiyanlaştırdıktan sonra Drakontios'u Nikaia'nın ilk psikoposu atayarak, kuzeydeki kentlere gitmek üzere Nikomedia'ya (İzmit) doğru kentten ayrılmıştır (Foss 1996, 22-23).

Anonim olan bu hikâyede aslında Aziz Andrew tarafından Nikaia'nın paganlardan ve Yahudilerden nasıl temizlenip Hıristiyanlaştırıldığı anlatılmaktadır. Bizim açımızdan bu hikâyenin önemi, Aziz Andrew'in Nikaia'da bulunan sinagog veya tapınakları yıkmasından çok, yakın çevredeki pagan tapınaklarındaki faaliyetlere de son vermesidir. Bu amaçla kent merkezinden ayrılıp, İznik Gölü'nün güneyinden geçen antik Nikaia-Kios kara yolu üzerindeki Artemis ve Aphrodite tapınaklarını da yıkmıştır. Bu olay anlatılırken, özellikle Artemis Tapınağı'nın yeri, mevcut topoğrafyadan da faydalanılarak ayrıntılı bir şekilde tasvir edilmektedir.

Tarife göre Aziz Andrew, Nikaia'dan ayrıldıktan sonra ilk olarak yaklaşık 13 km mesafede "Lochous" kayalığına gitmiştir. Aynı güzergâhtan kara yolu ile Gemlik yönüne ilerlendiğinde tanımlanan yerde yüksek bir kayalığı görmek mümkündür. Hikâye, bu kayalığın Antik Çağ'da "Lochous" olarak adlandırıldığını bildirmektedir. Sonrasında yine göl kenarında, bu defa gölün içine doğru ilerleyen büyük bir kaya kütlesi ile karşılaşılır. Günümüzde "Karacakaya" olarak adlandırılan bu kayalık, hikâyede adı geçen "Katzapos" kayalığı olmalıdır. Karacakaya ve Katzapos arasındaki yakın benzerlik bu olasılığı güçlendirmektedir. Katzapos'un yani Karacakaya'nın hemen ilerisinde ise, yapılan abartılı ayinler nedeniyle kara yolunun kapanmasına neden olan Artemis Tapınağı yer almaktadır.

Tekrar konumuza geri dönersek; göl kıyısında bulduğumuz kalıntılar, Karacakaya'ya yaklaşık 300 m mesafededir ve antik Nikaia-Kios yolunun tam üzerindedir (Resim 11). Kıyıda, göl içinde tespit ettiğimiz mermer sütun gövdesi bir kiliseye aittir (Resim 12). Mermer mimari blokların çoğu ise Bizans Dönemi öncesine

işaret etmektedir. Diğer bir ifade ile alanda en az iki evresi bulunan bir yapı kalıntısı söz konusudur. Bu da Aziz Andrew'in yıkıp yerine kilise yaptığı Artemis Tapınağı'nı akla getirmektedir. Yukarı tepelerden indirilen tatlı su ve yüzeyde bulunan Roma Dönemi'ne ait bol miktarda çanak çömlek parçası, bu ihtimali daha da güçlendirmektedir.

Her ne kadar kalıntıların bulunduğu alanın yüzeyinde fazla ipucu olmasa da Göllüce'de Pagan ve Hıristiyanlık Dönemi izlerine ait örnekleri artırmak mümkündür. Örneğin çeşme aynası olarak kullanılan alınlıklı mezar steli veya Göllüce'ye yaklaşık 3 km mesafede yer alan Eskiköyler'de 2354 numaralı parselin güneybatısında definciler tarafından parçalanmış şekilde duran alınlıklı ve kemerli naiskos mezar steli (GPS: 40.375084, 29.605564) mahallenin Pagan Dönemi buluntuları arasında sayılabilir (Resim 13-14). Balarım olarak da bilinen Yukarı Göllüce'de ise kiliseye ait mimari parçalardan birkaçını görmek mümkündür (GPS: 40.372993, 29.590153). Kıydan taşındığını düşündüğümüz, kaideleri ile birlikte yivli veya yivsiz mermer sütunceler (kaideler orijinal ancak başlıklar ve iç bölümde yer alan sütunceler alçı kopya), ambon parçaları, üzerinde haç motifi bulunan mermer korkuluk levhaları gibi taş eserler; Balarım Sokak'ta Şevket Ayhan'a ait 38 numaralı evin dış duvarına yapılan yalaklı çeşmede devşirme olarak kullanılmıştır (Resim 14-15).

Resim 11: Kalıntıların bulunduğu alandan, doğuya doğru, Katzapos/Karacakaya Kayalığı'na bakış

Resim 12: Kiliseye ait sütün gövdesi

Resim 13: Parçalanmış Roma Dönemi'ne ait mezar steli

Resim 14: Eski Göllüce/Balarım Mahallesi'nde devşirme malzemeler ile inşa edilen tarihî çeşme

Sonuç olarak; Nikaia kentinin kayıp olan Artemis Tapınağı'nın yeri, bir önceki dönemin muhtarı Hasan Ayar'ın yer göstermesi sayesinde, büyük bir ihtimalle keşfedilmiştir; diyebiliriz (Resim 16). Ancak kesin konuşabilmek için bu alanda yapılacak bilimsel arkeolojik kazıların neticesini beklemek gerekmektedir.

Bu keşif aynı zamanda Nikaia kentinin, sur duvarları ile çevrili olan alan ile sınırlı kalmadığını, gölün çevresinin de Nikaia olarak düşünülmesi gerektiğini, diğer bir ifade ile Nikaia'nın, İznik Gölü'nün bütününe çevrelediğini göstermektedir.

Not: Eski mahalle muhtarı Hasan Ayar'a, Bakanlık temsilcisi olarak aramıza katılan M. Hasan Bozkurt'a, heyet üyeleri Arş. Gör. Dr. Serkan Gündüz, Arş. Gör. Hazal Çıtakoğlu, lisansüstü öğrencilerimiz Semih Togan ve Seda Kırca'ya çok teşekkür ederim.

Seçilmiş Kaynakça:

C. Foss, Nicaea: A Byzantine Capital and Its Praises with the Speeches of Theodore Laskaris in Praise of the Great City of Nicaea and Theodore Metochites Nicene Oration (Brookline, Massachusetts 1996). Hellenic College Press.

D.H. Farmer, The Oxford Dictionary of Saints (Oxford 2003).

Resim 15: Kiliseye ait olduğunu düşündüğümüz haç motifli mermer korkuluk levhası

Resim 16: Dönemin Mahalle Muhtarı Sayın Hüseyin Ayar